

פרשת חיי שרה - תשס"ו

רוגן אחיטוב

גמלתהו טוב ולא רע, זו רבקה אמנו (מדרש משלי, לא)

פרשות רבות קרויות על שם אנשים: צדיקים ורשעים, מבני-ברית ומשאינם בני-ברית. כך נח ויתרו, קורח ובלק ופנחס. מיוחדת היא פרשתנו, ששמה בשם אשה. שם הפרשה איננו מלמד, לכאורה, על תוכנה. הוא נגזר באופן טכני מהפסוק הראשון שבו פותחת הפרשה. בפרשתנו הדבר בולט במיוחד, שהרי איננה מספרת על חיי שרה, אלא על מה שקרה בעקבות מותה. ובכל זאת, יש טעם לשאלה כיצד קשורים כל המעשים שבפרשה לחייה של שרה.

המעשה העיקרי בפרשה, המחזיק את רובה, הוא המעשה של הבאתה של רבקה אל יצחק. תכליתו של המעשה וסיומו הם בפסוק "וַיִּבְרָא יִצְחָק הָאֱהָלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת רַבְקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיִּזְכְּרָהּ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אֶחָרֵי אִמּוֹ" (כד, to). פסוק זה קושר בקשר אמיץ את האבל של יצחק היתום על אמו עם יחסי האישות שלו עם רבקה ועם הנחמה.

גם המעשים המופיעים לאחר מכן, של המשפחה הפוריה שמקים אברהם עם קטורה ושל הולדת שנים-עשר שבטי ישמעאל, הם מעשים של שיקום ושל בניה מחדש של אנשים שחיייהם נפגעו. בפרשות אלו מודגשים שמותיהן של הנשים האחרות בחיי אברהם: קטורה והגר, ויש רמז גם לפילגשים אחדות.

הגברים בפרשתנו: יצחק ואברהם, הם אנשים פגועים וחסרים. אברהם, אחרי קבורת שרה, דואג עוד לשידוך של בנו ומנסה לקשור את הבן למשפחתו האבודה והרחוקה בחרן. במעשה זה חוזר אברהם ומנסה לחדש את קשריו עם משפחתו הרחוקה, שנגטשה בנעוריו, עם נישואיו לשרה (אמנם מבלי לוותר על ההישג של ירושת ארץ ישראל). לאחר מכן יורד אברהם מעל מפת הפעולה הציבורית והדתית, ומסתגר בביתו עם קטורה במאמץ להקים משפחה חדשה. אמנם את המורשת של הקשר עם הארץ הוא שומר ליצחק, אבל ספק אם השניים נפגשים עוד: אהלה של שרה, שבו משתכן יצחק ואליו הוא חוזר בימיו האחרונים עד פטירתו, נמצא בקרית-ארבע; ואילו אברהם חי בבאר-שבע.

יצחק, שאיננו שוכן בבית אביו ולא באוהל אמו הנטוש, אלא "בשדה" ובדרך "מבוא בְּאֵר לְחֵי רֵאִי" - היא הדרך לאמו חורגתו הגר, נכנס אל האוהל רק כאשר הוא מצליח למצוא לעצמו תיקון ע"י אשה ראויה. רבקה והאהבה שהיא מעוררת ביצחק הם הדרך לתיקון האבל ולמילוי החלל שנפער בתחילת הפרשה (ואולי עוד בפרשה הקודמת, בה נפגעים שני בניו של אברהם ממה שעלול להצטייר בעיניהם כהתנכרות אבהית).

כך מסתבר שמותה של שרה הוא אמנם הציר המניע את כל הארועים בפרשתנו, וסגירת החללים שמוות זה פער, על ידי רבקה, הגר וקטורה, היא המסיימת את הפרשה. לאור תפיסה זאת של הפרשה, נפנה עתה לבדיקת הסיפור על עבד אברהם ורבקה, המתרחש בחרן. לפי התיאור דלעיל, סיפור זה אמור להעלות את המידות התרומיות של רבקה, שבעטיין היא תצליח לנחם את יצחק. מבין כל הנשים המועמדות לנישואין בתורה, דומה שרבקה היא היחידה שעוברת מבחנים ונסיונות המלמדים אותנו על אפיה. אישיותה של רבקה היא, כנראה, האישיות שהתורה מתארת כאישיות הנשית האידיאלית. מידות גמילות החסדים, החריצות וההתמדה של רבקה תוארו בפירוט רב בפרשה. נסכם אותן כאן בלשונה של נחמה ליבוביץ ז"ל:

להודיעך, שלא בריצה אחת אל הבאר ולא בשתים ולא בשלוש נעשתה העבודה, אלא בהליכה הלך וחזור... "עד אם כילו לשתות". וכל זה נוכח עמידת האיש "משתאה - מחריש"; והוא והאנשים אשר אתו אינם משתתפים בעבודה ההולכת

ונעשית לעיניהם בלא שאלה, בלי תמיהה, בסבלנות, בריצה ובשקידה... וכן לא עשתה רבקה חשבונות של מעשיות ופקחות בתיתה מים לאדם ולחי, ו"שוטים" אלה הם מקיימי עולם מאז ומתמיד.

ליבוביץ יוצאת כאן כנגד הכינוי המוכר בימינו "פראייר". התמימות והאלטרואיזם הלוהט של רבקה, שעלולים להיראות לעינינו כהזמנה לניצול, ראויים בעיני ליבוביץ (ההולכת כאן בעקבות המלבי"ם) לכל שבח. רבקה מתוארת כאן כמי שמוסרת את כל אונה ומאמציה לאחר, לזר שהגיע עם עשרה גמלים ואפילו לא טרח להציג עצמו בפניה. גם בהמשך היא מסכנת את חייה ונופלת מעל הגמל בראותה את "האיש הלזה" הוא יצחק, ועוד תקבל על עצמה סיכון של קללה כאשר תוביל את יעקב למעמדו כבן הנבחר.

אבל התמסרות זו של רבקה, בניגוד לדרך שבה נהוג לפרש זאת כיום, איננה ביטוי של חולשת אופי. רבקה ממשיכה להיות פעילה לכל אורך הסיפור, וגם כאשר מזמנים לה אחיה ואביה הזדמנות להתחמק מן היציאה המיידית מן הבית היא מחליטה - להפתעתם - לקום וללכת עם "האיש הזה". בהחלטה זו מפגינה רבקה עצמאות ויכולת החלטה שאינם אפייניים לאנשים פאסיביים. עצמאות זו תחזור ותתגלה בעתיד, כאשר נכיר את רבקה כמי שרואה את המציאות בעיניים פקוחות, בניגוד לבעלה העיוור, וכאשה היחידה בתנ"ך המעיזה לחלוק בגלוי על בעלה. רבקה, שלפי המוסכם בחברה שסביבה אין לה זכות לברך את בנה האהוב בעצמה, מצליחה לעקוף מגבלה זו ולבטא לעין כל את העדפותיה ואת גישתה העצמאית.

הנתינה הבלתי מוגבלת של רבקה לעבד אברהם, ליצחק וליעקב היא ביטוי של עצמאות ונדיבות, ולא של חולשה ופאסיביות. אבל התכונות הללו, שבעינינו הן משלימות זו את זו, עלולות להיראות גם כתכונות הסותרות זו את זו. חכמינו (מדרש בראשית רבה, פרשה 5) תיארו את אישיותה של רבקה כאישיות של ניגודים, והשוו אותה לגמל: "מה גמל זה יש בו סימן טומאה וסימן טהרה, כך העמידה רבקה צדיק ורשע". הבנים המתרוצצים בקרבה של רבקה מסמלים בעיני מדרש זה את הכפילות שבתכונותיה, והוא מוצא בה טעם לגנאי. הולדת עשו מיוחסת כאן לרבקה דווקא, ולא ליצחק, הנחשב תמים ושלם.

בניגוד למדרש, שראה ברבקה דמות חצויה ומתעתעת, נראה שבימינו יש להציג אותה כדמות שלמה ועקיבה. דוקא אישיותו של יצחק עשויה להראות כאישיות שבורה וחצויה, אבל עניין זה, אין כאן מקומו.